

ԱՊԱԳԱՅԻՆ ՊԱՏՐԱՍ ԼԻՆԵԼՈՒ ԽՆԴԻՐԸ

Գազիկ Հարությունյան՝

Բանալի բառեր՝ ժամանակային տրիադա, ուղեղային կենտրոններ, ապագային պատրաստ լինելու ցուցիչ, արդի հիբրիդային իրողություններ, քաղաքակրթական ընդհանրություն:

Ինչպես հայտնի է, արդի ոչ գծային բնույթի գործընթացների ադեկվատ ըմբռնումը և դրանց համապատասխանորեն արձագանքելը հնարավոր են միայն ժամանակային գործոնը կամ, այլ խոսքերով՝ «ժամանակային տրիադայի» կանոնները հաշվի առնելու պարագայում [1, 2]: Նման մոտեցումը ենթադրում է, որպեսզի ծագած հիմնախնդիրներին լուծում տալն ուղեկցվի հետևյալ քայլերով.

1. Ելնելով ներկայի իրողություններից՝ ըմբռնել և գնահատել հիմնախնդրի (կամ հիմնախնդիրների համախումբը) կարևորությունը, կիրառելով համալիր և միջդիսցիպլինար բնույթի վերլուծությունների մեթոդաբանությունը;
2. Ստացված արդյունքները համադրել և համեմատել անցյալում տեղի ունեցած նման նախադեպերի հետ;
3. Վերոնշյալ երկու փուլում կատարած վերլուծություններից բխող տեսակետները դիտարկել ապագայի վերաբերյալ կատարված և հնարավորինս հիմնավորված կանխատեսումների համատեքստում;
4. Հիմնախնդրի առնչությամբ անցյալի, ներկայի և ապագայի վերաբերյալ ձևավորված տեսանկյունների ու պատկերացումների հիման վրա մշակել խնդրի լուծմանն ուղղված գործողությունների ալգորիթմը:

Ակնհայտ է, որ ներկայացված մոտեցումը հայտնություն չէ, և այդ ոճով են գործում այն երկրներում, որոնք ունեն գիտակրթական և մտավոր

¹ «Նորավանք» ԳԿՀ գործադիր տնօրեն:

կապիտալի անհրաժեշտ մակարդակ ու այդ ռեսուրսների հիման վրա ձևավորված համապատասխան «ուղեղային կենտրոնների» (ՈւԿ) համակարգ (*տե՛ս, օրինակ*, [3]): Նկատենք, որ նման մեթոդաբանությամբ գործելու փորձեր են կատարվում նաև զարգացող երկրներում: Օրինակ, Ադրբեյջանի նախագահին առընթեր Ռազմավարական հետազոտությունների կենտրոնում իրագործվում են ուսումնասիրություններ պատմական հիշողության ինստիտուցիոնալացման ուղղությամբ¹, իսկ այդ երկրի Կապի և տեղեկատվական տեխնոլոգիաների նախարարությանը կից գործում է «Ֆուտուրոլոգների ընկերակցությունը»², որտեղ ներկայի զարգացումների միտումների, ինչպես նաև ապագայում սպասվող տարբեր սցենարների և ռիսկերի վերլուծության հիման վրա մշակվում են դրանց նախապատրաստվելու անհրաժեշտ գործողությունները [4]:

Որոշ սցենարներ և «ներկայի ու ապագայի անորոշությունները». Վերը բերված նկատառումների համատեքստում մեկ անգամ ևս արձանագրենք, որ արդի աշխարհակարգը ներկայում ենթարկվում է լրջագույն՝ որակական վերափոխումների³, և այդ համատեքստում փորձենք առանձնացնել ու դիտարկել դրանցից մի քանիսը: Մասնավորապես, առանձնահատուկ մտահոգություն է պատճառում այն հանգամանքը, որ արևմտյան մենատիրական լիբերալ գաղափարախոսությունն այսօր ցուցաբերում է այն նշանները, որոնք հատուկ էին ԽՍՀՄ-ում մենատիրական գաղափարախոսության կազմալուծման և դրան հետևած փլուզման ժամանակաշրջանին: Նման զարգացումը, թերևս, սպասելի էր. հիշենք Դանիել Բելի խոսքերն այն մասին, որ «շուկայի տոտալ հաղթանակն ավելի վտանգավոր է, քան մենատիրական սոցիալիստական գաղափարախոսության հաստատումը» [5]: Տպավորությունն այնպիսին է, որ Բելի կանխատեսած վտանգներն այսօր նյութականացման փուլում են գտնվում: Միննույն ժամանակ, պետք է ենթադրել, որ «գաղափարախոսական դրդապատճառներով» արդի որևէ տերության փլուզումը, անշուշտ, դժվար թե նույնությամբ կրկնի ԽՍՀՄ փլուզման նախադեպը: Սակայն, եթե ընդունենք Մեծ Բրիտանիայի հայտարարած «բրեքսիթը» կամ Հյուսիսամերիկյան ազատ առևտրի համաձայնագրի

¹ Տե՛ս, օրինակ, *Garagezov P.*, Коллективная память: Как создаются, сохраняются и воспроизводятся коллективные представления о прошлом, 2013г., <http://kniga.seluk.ru/k-istoriya/832190-9-rauf-garagezov-kollektivnaya-pamyat-kak-sozdayutsya-sohranyayutsya-vosproizvodiyatsya-kollektivnie-predstavleniya-proshl.php>

² Azerbaijan Future Studies Society (AFSS), www.futerstudies.az.

³ *Арутюнян Г.*, Фрагментированный или «довестфальский» миропорядок, http://www.noravank.am/rus/articles/detail.php?ELEMENT_ID=16546.

(NAFTA) չեղարկումը որպես մասնատման գործընթացներ, ապա կարելի է արձանագրել, որ դրանց հետևանքները կարող են զգալիորեն փոխել աշխարհի աշխարհաքաղաքական և աշխարհատնտեսական «լանդշաֆտը»:

Բոլոր պարագաներում կարելի է փաստել, որ լիբերալ գաղափարախոսության մաս կազմող գլոբալացման գործընթացն այսօր սկսել է դանդաղել և, ենթարկվելով «առևտրական պատերազմների» տրամաբանությանը, երբեմն փոխարինվում է մեկուսացման երևույթներով: Սակայն իրական հարթությունում դեգլոբալացմանը զուգահեռ այսօր, չնայած որոշ երկրների դիմադրությանը, արագացված ընթանում է գլոբալացում վիրտուալ տարածքում: Այդ համատեքստում չի կարելի բացառել, որ զուգահեռ «վիրտուալ աշխարհի» և նրա բնակիչ *«homo virtualicus»*-ի ձևավորումը կարող է արմատապես փոխել մարդկության պատկերացումները աշխարհակարգի, գաղափարախոսության և քաղաքակրթության վերաբերյալ [6]: Բացառված չէ նաև, որ այդ իրողություններում *«homo virtualicus»*-ներին միանան ռոբոտները, և եթե փորձենք մի փոքր հումորով էքստրապոլացնել արդի միտումները, ապա ապագա աշխարհի սոցցանցերում, անշուշտ, որոշ վիրտուալ հասարակական կազմակերպությունների նախաձեռնությամբ, սկիզբ կառնի լայն շարժում ի պաշտպանություն «ռոբոտների քաղաքացիական իրավունքների», որի ընթացքում չեն մոռացվի նաև վերջիններիս գենդերային փոխհարաբերությունների հարցերը և դրանք օրենսդրական դաշտ տեղափոխելու անհրաժեշտությունը:

Սակայն, եթե վիրտուալ հնարավոր իրողություններից վերադառնանք ավելի նյութականացված թեմաների, ապա կարելի է փաստել, որ վերլուծաբանական հանրությունում հասունանում է անհանգստությունը՝ պայմանավորված տրանսազգային ֆինանսական ընկերությունների, ոչ կառավարական հասարակական կազմակերպությունների և մասնավոր ռազմական զինված ուժերի ազդեցության կտրուկ աճով: Համաձայն որոշ սցենարների, տեսանելի ապագայում ազգային պետությունները կարող են վերածվել ուղղակի վարչական միավորների, որոնց կառավարումը, ղեկավարվելով սեփական կորպորատիվ շահերով, կիրականացնեն նման կազմակերպությունները¹: Ընդհանրական ներկայացված նման զարգացումների առանձնահատկություններից է դրանցում պարունակվող «անորոշու-

¹ *Переслегин С.*, Прогнозируемое будущее, http://www.noravank.am/rus/video/detail.php?ELEMENT_ID=17547, *Переслегин С.*, «Новая регионализация», <https://www.youtube.com/watch?v=IqVcpFKLsmA>, *Тьерри Мейсан*, Открытое письмо президенту Трампу о последствиях событий 11 сентября, <http://www.voltairenet.org/article202671.html>.

թյունների» մեծ բաժինը, ինչը արդի հիբրիդային պատերազմների հիմնական բնութագրիչներից է¹ [7]:

Վերը դիտարկված խնդիրներն ակտուալացնում են քանակական այնպիսի ցուցանիշների ստեղծումը, որոնք կարտացոլեին այս կամ այն երկրի պատրաստվածության չափն ապագայում սպասվող զարգացումների դեպքում:

«Ապագային պատրաստ լինելու ցուցիչը»². Այսօր տեղեկատվական շրջանառության մեջ են գտնվում մի քանի տասնյակ, եթե ոչ հարյուրավոր վարկանիշային աղյուսակներ և ցուցիչներ, որոնք այս կամ այն չափով բնութագրում են երկրների ու հասարակությունների անվտանգության, տնտեսության, ժողովրդավարության, մամուլի ազատության և այլ ոլորտներում տիրող իրավիճակը: Հայտնի է նաև, որ նման վարկանիշները միշտ չէ, որ կրում են օբյեկտիվ բնույթ և երբեմն արտահայտում են դրանք հաշվարկող կազմակերպությունների ազգային կամ կորպորատիվ շահերը:

Համաձայն Վալդայի ակումբի և Հասարակական կարծիքի ուսումնասիրության համառուսական կենտրոնի (*ВЦИОМ*) փորձագետների հիմնավորված մոտեցումների, այդ բոլոր ցուցանիշները և վարկանիշներն ունեն մի կարևոր թերացում՝ դրանցում *զարգացում* հասկացությունն ընդունվում է որպես լոկ քանակական աճ, բայց ոչ որակական անցում մի վիճակից մյուսը³: Այդ իսկ պատճառով վերոնշյալ կազմակերպությունների փորձագետները սկսել են աշխատել մի նոր՝ «Ապագային պատրաստ լինելու ցուցիչը» նախագծի վրա, որտեղ փորձել են զերծ մնալ վերոնշյալ թերացումից: Ըստ այդ նորարարական նախագծի հեղինակների, ապագայի կերպարը պարունակում է տեխնոլոգիական «ճեղքումներ», մշակույթի վերափոխում, հասարակական հարաբերությունների էական վերափոխումներ, կառավարման նոր համակարգերի ներմուծում և այլ փոփոխություններ, որոնք կարող են որակական փոփոխությունների հանգեցնել առաջիկա 15-20 տարում: Ելնելով այդ միանգամայն հիմնավորված նկատառումներից՝ խնդիր է

¹ Այս առիթով նկատենք, որ ժամանակին դասական ֆիզիկայի օրենքներին չենթարկվող քվանտային ֆիզիկայի օրինաչափությունները բացատրելու նպատակով ֆիզիկոս Էռնեստ Շրյոդինգերն առաջարկել էր իր հայտնի «անորոշությունների տեսությունը»: Ելնելով այդ հանգամանքից՝ չի կարելի բացառել, որ արդի հիբրիդային իրողություններն ըմբռնելու համար ապագայում շրջանառության մեջ կմտնի, օրինակ, «քվանտային քաղաքագիտություն» եզրը, քանի որ ներկայի օրինաչափությունները, մասնավորապես հաշվի առնելով «անորոշությունների» աճի հանգամանքը՝ արդեն չեն ենթարկվում դասական քաղաքագիտության պատկերացումներին:

² *Индекс готовности к будущему.*

³ <http://ru.valdaiclub.com/a/highlights/indeks-gotovnosti-k-budushchemu/>

դրվել պարբերաբար վերլուծել տարբեր երկրների պատրաստվածությունը՝ պատասխանելու վաղվա օրվա մարտահրավերներին, նրանց դերակատարումն ապագայի սցենարներում և մրցունակությունը մի շարք քաղաքական, տնտեսական չափանիշների տեսանկյունից: Վիճակագրական տվյալների վերլուծության և փորձագետների գնահատականների հիման վրա դիտարկվել են հետևյալ ոլորտները.

1. *Տեխնոլոգիաներ* (ըստ «թվային գրագիտության» և «պետության կողմնորոշումը բարձրտեխնոլոգիական արտադրությունների հանդեպ» ցուցանիշների);
2. *Տնտեսություն* (ըստ «աշխատանքի բարձր արտադրողականության» և «կայուն զարգացման» ցուցանիշների);
3. *Կրթություն* (ըստ «կրթական ծառայությունների ազգային շուկայի ծավալի» և «տաղանդների ներգրավման և պահպանման» ցուցանիշների);
4. *Գիտություն* (ըստ «գիտական ներուժի» և «գիտական արդյունքներն արտադրությունում ներդնելու» ցուցանիշների);
5. *Հասարակություն* (ըստ «բժշկական ծառայությունների որակի», «մեզապոլիսների քանակի» և «բնակչության ներգրավվածությունը ցանցային բնույթի ծառայություններում» ցուցանիշների);
6. *Մշակույթ և կոմունիկացիաներ* (ըստ «ոլորտի ենթակառուցվածքների զարգացման» և «կոմունիկացիաների հասանելիության» ցուցանիշների);
7. *Ռեսուրսներ և բնապահպանություն* (ըստ «այլընտրանքային էներգետիկայի օգտագործման» և «աղբի ուտիլիզացիայի համակարգի ներդրման» ցուցանիշների);
8. *Ինքնիշխանություն* (ըստ «երկրի և քաղաքացիներին պաշտպանելու նպատակով իշխանությունների ուժ կիրառելու կարողության» ցուցանիշի);
9. *Կառավարման համակարգ* (ըստ «պետհամակարգի կառավարման ճկունության» և «բնակչությունն ու ռեսուրսները պետության կողմից մոբիլիզացնելու ունակության» ցուցանիշների);
10. *Միջազգային ազդեցություն* (ըստ «երկրի միջազգային ազդեցության» և «ազգային բիզնեսի գործունեության ազդեցության» ցուցանիշների):

Հատկանշական է, որ նախագծի հեղինակները հարցումների առաջին տեղում տեղադրել են երկրի տեխնոլոգիական հնարավորությունները, իսկ 3-րդ և 4-րդ տեղերում՝ կրթության և գիտության չափանիշները՝ դրանով

իսկ ընդգծելով այդ ոլորտների կարևորությունն ապագային պատրաստ լինելու խնդրում: Կատարված հետազոտության արդյունքում 20 երկրների համար ստացված ցուցիչները, ըստ իրենց հավաքած միավորների (բարձրագույն ցուցանիշը՝ 1 միավոր), ներկայացված են *Աղյուսակում*:

Աղյուսակ

«Ապագային պատրաստ լինելու ցուցիչը»¹

	Երկիր	միավոր		Երկիր	միավոր
1	Գերմանիա	1.00	11	Իտալիա	0.43
2	ԱՄՆ	0.96	12	Ռուսաստան	0.34
3	Մեծ Բրիտանիա	0.92	13	Հնդկաստան	0.19
4	Ճապոնիա	0.90	14	Մեքսիկա	0.15
5	Ֆրանսիա	0.74	15	Թուրքիա	0.13
6	Կանադա	0.69	16	Սաուդ. Արաբիա	0.11
7	Կորեայի Հանրապետություն	0.68	17	Արգենտինա	0.11
8	ԵՄ	0.67	18	Բրազիլիա	0.1
9	Ավստրալիա	0.60	19	Հարավաֆրիկյան Հանրապետություն	0.07
10	Չինաստան	0.60	20	Ինդոնեզիա	0.00

Գերմանիայի գտնվելն աղյուսակի առաջին հորիզոնականում պայմանավորված է, մասնավորապես, նրա տնտեսական բարձր ցուցանիշներով (այդ ոլորտում այդ երկիրը գրավել է առաջին տեղը ոլորտային հարցումներում) և նրա «կայուն 2-րդ տեղով» տեխնոլոգիական, գիտական ու կրթական ոլորտներում: Առաջատար հնգյակում Ճապոնիայի տեղ զբաղեցնելը հիմնականում պայմանավորված է նրա տեխնոլոգիական գերազանցությամբ (առաջին տեղը ոլորտում):

Աղյուսակից հետևում է նաև, որ քաղաքակրթական ընդհանրության տեսանկյունից առաջատար դիրք են գրավում անգլոսաքսոնյան հանրության երկրները (ԱՄՆ, Մեծ Բրիտանիա, Կանադա և Ավստրալիա): Նկատենք, որ գիտական և կրթական ոլորտներում կատարված վերլուծությունների արդյունքներով Միացյալ Նահանգները գրավել է առաջին տեղը: Այս առիթով նշենք, որ անգլոսաքսոնյան հանրությունն առանձնանում է

¹ <https://wciom.ru/index.php?id=236&uid=116462>

մյուսներից նաև «Ժամանակային տրիադայի» սկզբունքներին հավատարիմ լինելու հանգամանքով: Բրիտանացիները կարողացել են իրենց պատմության ընթացքում խուսափել ներքաղաքական ցնցումներից, մինչդեռ այլ երկրների փորձից հայտնի է, որ հեղափոխություններին բնորոշ են ուտոպիստական մոտեցումներ ապագայի հանդեպ և ժխտողական վերաբերմունք այն ամենի հանդեպ, ինչը կապված է անցյալի հետ: Այս վերջինի կապակցությամբ տեղին է մեջբերել Մաքսիմ Կանտորի խորհմաստ միտքն այն մասին, որ «*քանդված հյուղակի քարերից կարելի է կառուցել նս մեկ հյուղակ, բայց այդ քարերից տաճար կառուցել անհնար է*» [8]: Հիշենք, որ բրիտանական միակ հեղափոխությունը տեղի է ունեցել 17-րդ դարում, և անգամ Կարլոս 1-ինին 1649թ. մահապատժի ենթարկելուց հետո անգլիացիները կարողացան փոքր-ինչ խմբագրված տարբերակով վերականգնել թագավորական իշխանության ինստիտուտը, և այսօր այդ մոտեցումներն այս կամ այն չափով են կիրառվում անգլոսաքսոնյան հանրությունում: Դրան զուգահեռ՝ անգլոսաքսոնյան հանրությունում խիստ կարևորվում են կանխատեսման տեխնոլոգիաները, և, օրինակ, ԱՄՆ-ում, գործում են դրանց տիրապետող ամենահեղինակավոր կազմակերպությունները:

Հատկանշական է նաև այն փաստը, որ Թուրքիան նույնպես ընդգրկված է ապագային պատրաստ առաջատարների ցանկում (15-րդ տեղ), ինչը հետևանք է այն իրողության, որ այդ երկրում, հատկապես վերջին տարիներին, մեծ ուշադրություն է դարձվում տեխնոլոգիական և գիտակրթական ոլորտներին: Նման քաղաքականության ձևավորումը, թերևս, պայմանավորված է նաև թուրքական մոտ 100 «ուղեղային կենտրոնների» գործունեությամբ, որոնց ազդեցությունը որոշումների ընդունման գործընթացի վրա բավական մեծ է [4]:

Վարկանիշային աղյուսակի ձևավորման մեթոդաբանական առանձնահատկությունների պատճառով ներկայացված ցուցակում բացակայում է Հայաստանը: Մինչդեռ ապագային պատրաստ լինելու խնդիրն ավելի քան ակտուալ է, և պետք է ձգտել նման տիպի հետազոտությունները կատարել նաև մեր հանրության շրջանակներում: Կարծում ենք նաև, որ այդ հետազոտությունները պետք է ներառեն ոչ միայն հայաստանյան խնդիրները, այլև այն ամենը, ինչ վերաբերում է ողջ տարածաշրջանն «անորոշությունների մատախուղի» (*համաձայն Ալեքսանդր Բարտոշի եզրաբանության*) մեջ պահող Ադրբեջանին [7]:

Սեպտեմբեր, 2018թ.

Աղբյուրներ և գրականություն

1. *Հարությունյան Գ.*, «Բարդությունների» աղեկվատ ընկալման ակտուալությունը, «Գլոբուս», #6(95), էջ 4, 2018:
2. *Бартош А.*, Агрессия нового типа, НВО, #18(996), 2018.
3. *Арутюнян Г.*, Распад «системы» и формирование будущего, Ер., НОФ «Нораванк», с. 90, 2011, «Информационная безопасность» (гл. ред. Арутюнян Г.), Ер., НОФ «Нораванк», с. 176, 2017.
4. Տարածաշրջանի հետազոտական կենտրոնները (Վրաստան, Ադրբեջան, Թուրքիա), Երևան, «Նորավանք» ԳԿՀ և «Ամբերդ» ՀՊՏՀ հետազոտական կենտրոն, 2015:
5. *Белл Д.*, Грядущее постиндустриальное общество, М., Академия, 1999.
6. *Harutyunyan G.*, «Homo virtualicus» in the context of postdemocracy and information security, 21-st Century, #1(9), p. 3, 2011.
7. *Бартош А.*, Туман гибридной войны, НВО, #33(1011), 2018.
8. *Максим Кантор*, Лисенок и черепаха, STORY, # 9 (116), с. 81, 2018.

ԱՊԱԳԱՅԻՆ ՊԱՏՐԱՍՏ ԼԻՆԵԼՈՒ ԽՆԴԻՐԸ

Փագիկ Հարությունյան

Ամփոփագիր

Ներկայում ընթացող աշխարհակարգի փոփոխությունն ուղեկցվում է ոչ գծային օրինաչափությունների ենթարկվող և անորոշությունների մեծ ծավալ պարունակող գործընթացներով: Նշված հանգամանքներն էապես բարդացնում են արդի իրողությունների աղեկվատ գնահատումը և սահմանափակում ապագայի վերաբերյալ հիմնավորված կանխատեսումներ կատարելու կարողությունները: Այս ամենն իր հերթին դժվարացնում է ծագած քաղաքական խնդիրների առնչությամբ քաղաքական ընտրանիների կողմից օպտիմալ որոշումներ ընդունելու հնարավորությունները: Ստեղծված իրադրությունն ակտուալացնում է վերլուծաբանական արդյունավետ մեթոդների ընտրության խնդիրը, և այդ համատեքստում հոդվածում նաև դիտարկվել են տարբեր երկրների «ապագային պատրաստ լինելու» հատկանիշով «Վալդայի ակումբի» կողմից մշակված վարկանիշային մոտեցումները:

ПРОБЛЕМА ГОТОВНОСТИ К БУДУЩЕМУ*Գագիկ Արությունյան*

Резюме

Нынешние изменения мироустройства сопровождаются процессами, подчиняющимися нелинейной логике и содержащими значительную долю неопределенности. Эти обстоятельства существенно усложняют адекватную оценку современных реалий и ограничивают возможности обоснованного прогнозирования будущего. Все это, в свою очередь, затрудняет для политических элит принятие оптимальных решений относительно возникающих политических проблем. Сложившаяся ситуация актуализирует задачу выбора эффективных аналитических методов, и в этом контексте в статье рассматриваются также разработанные «Валдайским клубом» рейтинги стран по степени их «готовности к будущему».

THE PROBLEM OF READINESS FOR THE FUTURE*Gagik Harutyunyan*

Resume

The currently ongoing change of the world order is accompanied by processes that occur non-linearly and contain many uncertainties. These circumstances significantly complicate the adequate assessment of the modern realities and restrict the ability to forecast the future in a substantiated manner. In turn, all of this makes it harder for the political elites to make optimal decisions about the political problems. Such situation turns the issue of effective analytical methods selection into an urgent matter. In this context, the article also reviews the rating approaches developed by the Valdai Club for assessing various countries in terms their “readiness for future”.